

Joanna Nikel¹

Ewolucja zawodu i kształcenia architektów w Niemczech od II połowy XVIII wieku do 1933 roku

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie zakresu kompetencji, tytułów zawodowych oraz służbowych, a także ewolucji systemu kształcenia architektów na obszarze wybranych państw niemieckich, które w 1871 r. utworzyły II Rzeszę Niemiecką. Tym samym zostały pominięte inne państwa niemieckojęzyczne, jak Austria czy Szwajcaria, nie uwzględniono również polskich terytoriów pod zaborem pruskim oraz austriackim. Kwestie te pomimo licznych publikacji niemieckojęzycznych (Bolenz 1991; Schnier 2009; Mai 2012) oraz anglojęzycznych (Kostofa 1986) przysparzają polskim badaczom zajmującym się zwłaszcza historią architektury dawnych regionów niemieckojęzycznych wiele problemów, a braków badawczych nie kompensują skromne polskojęzyczne publikacje (Serdyańska 2015). Główne pytania badawcze, na które starano się odpowiedzieć, dotyczyły kwestii edukacji architektów oraz uwarunkowań wykonywanego przez nich zawodu. Cezurę początkową dla rozważań stanowi wiek XVIII, w którym zaczęły powstawać pierwsze akademickie ośrodki kształcenia architektów na niemieckim obszarze językowym. Myśl o XVIII stuleciu jako cezurze dla profesji architektów podyktowana jest również skutkami rewolucji przemysłowej, które uwarunkowały pojawienie się specjalizacji zawodowych w budownictwie, a w dłuższej perspektywie zdeterminowały nowoczesne rozumienie słowa architekt i inżynier. Cezurę końcową stanowi rok 1933, kiedy to w wyniku przejścia władzy przez narodowych socjalistów rozpoczął się w Niemczech gwałtowny i radykalny proces budowy społeczeństwa totalitarnego, w którym szkolnictwo wyższe oraz sztuki piękne, a zwłaszcza architektura, zostały podporządkowane ideologii nazistowskiej.

Słowa kluczowe: Niemcy, architekci, szkolnictwo wyższe, akademie sztuk pięknych, Bauhaus.

¹ Dr Joanna Nikel, Instytut Historyczny, Uniwersytet Wrocławski, ul. Szewska 49, 50-139 Wrocław, e-mail: joanna.nikel@gmail.com, nr ORCID: 0000-0001-7390-3380.

Wprowadzenie

Niemal w każdej epoce historycznej powstawały traktaty poświęcone architekturze i roli architekta, a znaczenie terminu „architekt” ulegało na przestrzeni wieków licznym przeobrażeniom i było określeniem swobodnie interpretowanym. Zagadnienie zakresu kompetencji zawodowych profesji architekta budzi do dziś wiele kontrowersji. Takie pojęcia, jak architekt, inżynier, budowniczy, a niekiedy murarz, kamieniarz i cieśla, w odniesieniu do średniowiecza i okresu nowożytnego wymykają się ścisłym definicjom, a zadania nie ułatwia to, że często używano ich wymiennie bądź bez wyraźnego rozgraniczenia ról.

Dzieje kształcenia i profesji architektów należy rozpatrywać w szerszym kontekście historycznym, uwzględniając przemiany polityczno-społeczno-gospodarcze minionych czasów, które wpływały na kierunki rozwoju tego zawodu. Obalenie ustroju feudalnego i pojawienie się kapitalizmu zamknęło epokę mecenatu dworskiego i rozpoczęło epokę wolnej konkurencji wśród architektów. Ukonstytuowanie się burżuazji jako niezależnej i silnej grupy zleceniodawców w istotny sposób determinowało rozwój ówczesnego budownictwa. Wreszcie postęp technologiczny, który niosły ze sobą rewolucja naukowa i rewolucja przemysłowa, wpłynął na tempo oraz jakość procesu budowlanego, który odzwierciedlał się m.in. w dziewiętnastowiecznych przeobrażeniach urbanistycznych wielu europejskich miast.

Pojęcie „architekt” w niemieckim obszarze kulturowym

Przytoczenie tożsamej dla wszystkich krajów europejskich i epok historycznych definicji słowa „architekt” jest niemożliwe. Przez wiele wieków na określenie zawodu architekta posługiwano się licznymi synonimami. Uwarunkowania każdej epoki historycznej danego kraju wpływały również na specyfikę zawodu architekta, co odzwierciedlało się także w sferze językowej. Świadczą o tym na przykład terminy: *Dombaumeister* („Budowniczy katedr” w odniesieniu szczególnie do okresu średniowiecza) czy *Hofarchitekt* („Architekt dworski” w odniesieniu zwłaszcza do czasów nowożytnych). Warto przedstawić kilka uwag na temat ewolucji terminów związanych z zawodem architekta na omawianym obszarze geograficznym. Próba ta jest podyktowana również tym, że w polskiej literaturze przedmiotu próżno szukać podobnego opracowania, a udzielenie odpowiedzi na pytanie o znaczenie takich terminów, jak *Architekt*, *Ingenieur*, a także *Baumeister* czy *Mauermeis-*

ter, wraz ze wskazaniem na specyfikę wykonywanego zawodu, również współcześnie przysparza wiele problemów.

Do końca XVII w. w publikowanych dziełach Europy łacińskiej na temat architektury pojawiają się następujące określenia: *architectus* oraz *architeto/architecte*, które w krajach niemieckojęzycznych do końca XVI w. semantycznie były tożsame z terminem *Baumeister* i naprzemienne używane z określeniem *Architekt* (Bolenz 1991: 17). Warto mieć na uwadze, że do czasów nowożytnych na północ od Alp terminu „architekt” używano najczęściej w kontekście literackim i opisowym na określenie osoby zwierzchniej, koordynującej prace przy większych realizacjach, jak np. budowa kościoła, zamku czy grodu. Zarówno Erich Konter, jak i Eckhard Bolenz, podejmując próbę ukazania ewolucji zawodu architekta, zgodnie stwierdzają, że jeszcze do końca XIX w. terminem określano osobę wykonującą czynności koordynujące prace budowlane. Pojęcia nie używano jako tytułu zawodowego (Konter 1982: 286, Bolenz 1991: 17–23). Architekt (*Architekt*), rzeźbiarz (*Bildhauer*) oraz rzemieślnik budowlany (*Bauhandwerker*) wykazywali podobne umiejętności i predyspozycje zawodowe. Średniowieczny majster (*Werkmeister*) zaczynał swoją karierę jako kamieniarz, następnie kształcił się na rzeźbiarza, aby wreszcie móc być odpowiedzialnym za całą budowę, co w sferze językowej odzwierciedlało się tym, że mógł być on również określany jako *Baumeister*. Ci ostatni rekrutowali się w Niemczech spośród kamieniarzy (*Steinmetz*), murarzy (*Mauerhandwerker*), a także cieśli (*Zimmermann*) oraz malarzy (*Malerhandwerker*). Na niemieckim obszarze językowym termin *Architekt* powoli wchodził do języka potocznego i był określeniem dość interdyscyplinarnym, o czym świadczy komentarz W.H. Ryffa, w którym wskazując na adresatów dzieła Witruwiusza, wymienia: „rzemieślników, kamieniarzy, malarzy, rzeźbiarzy, złotników, stolarzy oraz wszystkich innych, którzy potrafią w artystyczny sposób wykończyć cyrkiel i sznurek ciesielski” (Bolenz 1991: 18).

Równie trudno o wyraźne oddzielenie kompetencji oraz obowiązków architekta i inżyniera. Termin *Ingenieur* do XVIII w. oznaczał przede wszystkim inżyniera wojskowego (*Militäringenieur*) zajmującego się wznoszeniem fortec, artylerią, a także budownictwem wodnym. Wkrótce tym pojęciem zaczęto określać wszystkich budowniczych oraz artystów, którzy wykorzystując swoją wiedzę, poszukiwali nowych rozwiązań technologicznych w budownictwie. Historyk Eckhard Bolenz wskazuje na trzy czynniki, które od XIX w. determinowały rozumienie profesji architekta. Pierwszym z nich była obecność

pierwiastka artystycznego w procesie twórczym, która różniła architekta od rzemieślnika budowlanego i stanowiła o przyporządkowaniu architektury do sztuk pięknych. Pozostanie architektury w kanonie sztuk pięknych przypieczętował rozwój nauk technicznych i wyodrębnienie zawodów inżynierskich. Drugim czynnikiem był zakres specjalizacji zawodowej. Zaliczano do niej wszelkiego rodzaju budownictwo naziemne (*Hochbau*), co odróżniało obszar działalności architekta od inżyniera, któremu z kolei przyporządkowano kwestie powstawania budowli podziemnych (*Tiefbau*), a także opracowywanie nowych materiałów budowlanych, jak np. stal czy żelazo. Warto dodać, że termin „inżynier budowlany” upowszechnił się dość późno. Po raz pierwszy rozdzielenie zawodu architekta i inżyniera w Niemczech nastąpiło na utworzonej w 1879 r. Królewskiej Wyższej Szkole Technicznej (*Königliche Technische Hochschule*, ob. *Technische Universität Berlin*). Wydział Inżynierii Lądowej (*Bauingenieurwesen*) kształcił inżynierów budowlanych (*Bauingenieur*) będących specjalistami w takich dziedzinach, jak: budownictwo wodne (*Wasserbau*), budownictwo kolejowe (*Eisenbahnoberbau*) oraz budowa mostów (*Brückenbau*). Studia architektoniczne odbywały się natomiast na osobnym Wydziale Architektury, gdzie kształcono w zakresie budownictwa naziemnego i „projektowania artystycznego” (*Hochbau und künstlerische Entwerfen*) (Bolenz 1991: 21).

Ostatnią kwestią, na którą zwraca uwagę E. Bolenz, jest niezależność zawodowa architektów, o której możemy mówić dopiero od schyłku XIX w. Należy pamiętać, że to właśnie czasy najnowsze przyniosły określenie *privat Architekt*, pod którym rozumiano architekta niebędącego w służbie danego władcy czy też administracji państwa, uprawiającego prywatną, niezależną praktykę zawodową (Bolenz 1991: 21). Warto przypomnieć, iż w minionych wiekach pozycja zawodowa architekta i rozwój jego kariery zależały przede wszystkim od jego relacji z władzami państwowymi. Za wzorcowy przykład rozbudowanego aparatu państwowego w sferze budownictwa uchodzi w literaturze przedmiotu saksońska administracja budowlana, której podstawy ukształtowano już w XVI w. Wraz z utworzeniem w II połowie XVII w. Wyższego Urzędu Budowlanego (*Oberbauamt*) pojawiły się struktury państwowe umożliwiające sprawne administrowanie i zarządzanie budownictwem. Najważniejszą funkcję pełnił nadinspektor ds. budownictwa cywilnego i militarne (*Oberinspektor der Zivil- und Militärgebäude*), który nadzorował całe budownictwo w Saksonii. W 1815 r. doszło do dalszej stratyfikacji administracji budowlanej i wyodrębnie-

nia urzędu właściwego dla budownictwa dworskiego (*Hofbauwesen*) oraz całej reszty, scentralizowanej w urzędzie ds. budownictwa krajowego (*Landesbauwesen*) (Amt 2009: 29). Apogeum zależności architektów od władcy i dworu przypada na okres absolutyzmu, a stopniowe uzyskiwanie niezależności postępowało wraz ze zmianami, które przyniosła rewolucja francuska.

Warto zwrócić uwagę, że pojawienie się terminu *privat Architekt* związane było również ze środowiskiem absolwentów akademii sztuk pięknych, którzy nie łączyli swoich karier ze służbą państwową. W dalszych latach termin ten ewoluował ku określeniu *freiberuflicher Architekt*. Zarówno termin *privat Architekt*, jak i *freiberuflicher Architekt* należy rozumieć jako architekta niezależny zawodowo, reprezentant wolnego zawodu. W XIX w. w Niemczech architekci zdobywali zlecenia, przystępując do oficjalnych konkursów (*Wettbewerbe*), które szczególną popularność zyskały we Włoszech już w czasach renesansu. Sukces zawodowy coraz bardziej zależał od koniunktury gospodarczej. Typowo wolnorynkowe usługi architektoniczne świadczyło jedno z pierwszych biur projektowych – utworzone w Berlinie w 1866 r. pod nazwą „Gropius & Schmieden” od nazwisk założycieli – Martina Gropiusa i Heino Schmiedena (Kieling 1988: 3).

W XIX w. wobec coraz większej świadomości zawodowej zaczęły pojawiać się pierwsze związki zawodowe architektów, które były wyrazem potrzeby stworzenia organizacji broniącej interesów tzw. wolnych architektów. Najstarsza tego typu organizacja została utworzona w 1824 r. przez Eduarda Knoblaucha, największe znaczenie zdobył jednak powołany w 1903 r. Związek Niemieckich Architektów (*Bund deutscher Architekten – BdA*). Dopiero jednak w 1932 r. pierwszym prawnie chronionym tytułem zawodowym został *Baumeister*. Do tego czasu każdy – od mistrza rzemieślniczego (*Handwerkmeister*), przez wykształconego w szkołach zawodowych rzemieślnika budowlanego (*Baugewerkmeister*), po absolwenta szkoły wyższej – mógł być określany jako *Architekt* oraz *Baumeister*. Jedynie praca w służbie cywilnej wskazywała na rodzaj wykształcenia osoby zatrudnionej. Dla przykładu *freiberuflicher Architekt*, który nie uzyskał posady w administracji państwowej, ale zdał egzaminy państwowe, określany był jako „architekt poza służbą państwową” (*Regierungs-Baumeister a. D.*). Upowszechnienie edukacji na uczelniach wyższych zaowocowało w 1902 r. wprowadzeniem akademickiego tytułu *Diplom Ingenieur*, który jednak nie rozgraniczał profesji architekta i inżyniera, a także był przyznawany zarówno pierwszym, jak i drugim (Bolenz 1991: 22).

Kształcenie architektów w Niemczech od XVIII wieku

Omawiając kształcenie architektów w krajach niemieckich, warto przedstawić kilka uwag wstępnych. Należy pamiętać, że z powodu partykularyzmu państw niemieckich, któremu kres dało dopiero zjednoczenie i proklamacja Cesarstwa Niemieckiego w 1871 r., kształcenie architektów na tym obszarze przebiegało w sposób niejednorodny: brakowało spójnego, jednolitego systemu i metod kształcenia, a także struktur dydaktycznych oraz instytucji zwierzchniej, jak w przypadku ówczesnej Francji czy Anglii, w których istniały organy określające i weryfikujące kształcenie na uczelniach (*Académie Royale d'Architecture* w Paryżu oraz *Royal Academy of Arts* w Londynie). Stan ten odzwierciedlał się m.in. w zróżnicowanym modelu oraz poziomie kształcenia architektów w Niemczech przedbismarkowskich. Choć zjednoczenie kraju w 1871 r. przyniosło ujednoczenie systemu kształcenia, to dotyczyło to jednak głównie edukacji podstawowej i średniej. W szkolnictwie wyższym przemiany te były bardziej powierzchowne i odzwierciedlały się w przemianowaniu większości uczelni na „królewskie”. Zjednoczenie Niemiec w bardziej istotny sposób niż na kształcenie wpłynęło na profesję architektów poprzez upowszechnienie i rozbudowanie systemu administracji i biurokracji państwowej, w której znaleźli oni zatrudnienie.

Należy również pamiętać o ponadczasowej tendencji, zgodnie z którą kształcenie architektów nie mogło abstrahować od architektury w jej ówczesnym kształcie. Klaus Jan Philipp podkreśla znaczenie wydanej w 1908 r. przez Paula Mebesa książki, w której pojawia się określenie *um 1800* dla fazy architektury, która zdeterminowała kierunki jej rozwoju w XIX i XX w., a także przytacza określenie Josepha Rykwerta, który uznał, iż przełom XVIII i XIX w. był „pierwszą architektoniczną moderną” (Philipp 1997: 8). Wśród najważniejszych protagonistów klasycyzmu jako kierunku, który zdominował w sferze stylistycznej kształcenie architektów do połowy XIX wieku, warto wskazać Friedricha Gilly’ego oraz Karla Friedricha Schinkla. Skutki rewolucji przemysłowej przyniosły polaryzację europejskiego środowiska architektonicznego. Z jednej strony Thomas Telford, Isambard Kingdom Brunel i Joseph Paxton tworzyli nowe wizje architektury ze szkła i stali, z drugiej zaś tkwiący jeszcze w dawnej epoce architekci woleli odwoływać się do poglądu Johna Ruskina, według którego wielkość polega na rekonstruowaniu form: „Nie potrzebujemy nowego stylu w architekturze, uznane już formy architektoniczne są dla nas wystarczająco dobre, a nawet lepsze niż to co sami moglibyśmy stworzyć” (Naylor 1977: 10). Od drugiej połowy XIX w. w wyniku odchodzenia od klasycyzmu zaczynały ewoluować nowe,

odżegnujące się od wszelkich wpływów historycznych tendencje artystyczne, które uwolniły architektów ze stylistycznych kajdan przeszłości i co ważniejsze, odpowiadały potrzebom ulegającego dynamicznym przeobrażeniom społeczeństwa. Prawdziwy rozkwit moderny i sił twórczych to lata międzywojenne, kiedy to architekci, choć w niejednolitej formie, opowiedzieli się za metodą twórczą wywodzącą formę, funkcję i konstrukcję budynku niemal wyłącznie z istniejących uwarunkowań materialnych i społecznych.

Droga do zawodu architekta na omawianym obszarze geograficznym prowadziła zazwyczaj od wyuczenia konkretnego rzemiosła, terminowania w cechu budowlanym (*Bauhütte*) przy jednoczesnym samodzielnym studiowaniu traktatów architektonicznych, przez odbywanie zagranicznych podróży edukacyjnych aż po dalsze doskonalenie zawodowe u cieszącego się uznaniem architekta. Oczywiście na taką ścieżkę edukacyjną mogli sobie pozwolić tylko nieliczni, którzy posiadali własne środki finansowe lub też mecenasa. Jedną z możliwości zdobycia konkretnego fachu było uczęszczanie do tzw. szkół rzemieślniczych (*Handwerkerschule*), które współcześnie określilibyśmy jako szkoły zawodowe (*Fachschule*) (Dolgener 2012: 137).

Akademie sztuk pięknych

Pojawienie się w szesnastowiecznej Europie akademii sztuk pięknych jako ośrodków kształcenia architektów zostało pomyślane jako uzupełnienie oraz urozmaicenie dotychczasowej drogi edukacyjnej. Do końca XVIII w. powstało ich ponad sto, najczęściej jednak jakość nauczania była w nich mierna (Bartnicka 1971: 140–141). Kamień milowy na drodze ku nowoczesnemu kształceniu architektów stanowiło utworzenie w 1563 r. przez Giorgio Vasarięgo i Vincenzo Borghiniego we Florencji *Accademia delle Arti del Disegno* oraz założenie we Francji w 1671 r. przez Ludwika XIV *Académie Royale d'Architecture*. W pierwszym przypadku architektura stała się częścią akademickiego kształcenia, w drugim – samodzielnym kierunkiem. O tym, iż zawód architekta uważany był za profesję artystyczną, świadczy model kształcenia koncentrujący się przede wszystkim na obszarach związanych ze sztukami pięknymi. Koncepcje nauczania w tych instytucjach odzwierciedlały ówczesny pogląd na sztukę, w którym prym wiodło malarstwo, a w szczególności rysunek. W akademiach architekturę postrzegano jedynie w jej artystycznym i estetycznym wymiarze, a techniczne aspekty percypowano w kategoriach rzemieślniczych (Mai 2012: 538–539).

W 1662 r. w Norymberdze powstała pierwsza *Kunstakademie* na niemieckojęzycznym obszarze terytorialnym. Inicjatorem jej utworzenia był malarz, miedziorytnik i teoretyk sztuki Jacob von Sandrart. Główny nacisk w programie kształcenia został położony na naukę rysunku oraz poznawanie form antycznych, co oddawało panujące w XVIII i XIX w. zamiłowanie do kultury i formy starożytnych Greków i Rzymian określane mianem klasycyzmu. Studia z zakresu architektury zostały zaznaczone w programie nauczania poprzez obecność takich przedmiotów, jak perspektywa i projektowanie budowlane, jednak choć jednym z wykładców był Elias Gedeler, szanowany i ceniony ówczesnie architekt, architektura została podporządkowana sztukom plastycznym, a na początku XIX w. całkowicie zrezygnowano ze wskazanych przedmiotów na tej uczelni (Mai 2012: 540).

Ważną datę dla rozwoju europejskiego kształcenia architektów stanowi rok 1671, kiedy to w Paryżu z inicjatywy i pod auspicjami Ludwika XIV utworzono wspomnianą wcześniej *Académie Royale d'Architecture*, na której wzór powstały m.in. *Kunstakademie* w Berlinie (1696), Augsburgu (1710), Düsseldorfie (1773) czy Monachium (1770). Po raz pierwszy w dziejach europejskiego szkolnictwa wprowadzono usystematyzowane nauczanie architektury, a koncepcje dydaktyczne i przyjęte metody nauczania stały się inspiracją dla innych placówek. Główny punkt kształcenia stanowił rysunek i rozwijanie intuicji kreślarskiej poprzez wykonywanie rozmaitych projektów architektonicznych w różnych stylach artystycznych, a za szczególnie wzbogacające naukowo uznawano studenckie wojaże akademickie, najczęściej do Rzymu (Schnier 2009: 95–96).

Wyjątkowa rola w rozwoju nauki niemieckiej przypadła Prusom, a zwłaszcza Berlinowi, w którym model kształcenia architektów rozwijał się w ścisłej analogii do Francji. Należy podkreślić, że nauka, podobnie jak sztuka, miała umacniać nie tylko pozycję polityczną państwa, ale również potęgę władcy i jego dworu. Utworzona w 1696 r. Królewska Akademia Sztuk i Nauk Mechanicznych (*Königliche Akademie der Künste und mechanischen Wissenschaften*) stanowiła syntezę francuskich wzorów zaczerpniętych z *Académie Royale de Peinture et de Sculpture* oraz wspomnianej wcześniej *Académie Royale d'Architecture* i była połączeniem szkoły artystycznej i inżynierskiej (Bolenz 1991: 110). Uczelnia koncentrowała się na trzech obszarach kształcenia: malarstwie, rzeźbie oraz budownictwie. Program nauczania zakładał wieloaspektową naukę rysunku oraz liczne wykłady z zakresu anatomii, perspektywy, budownictwa cywilnego i geometrii. Plan zajęć studiów architektonicznych z 1706 r. obejmował ponadto zapoznanie studentów

z rodzajami i typami budowli, materiałoznawstwem – szczególnie w kontekście określania wytrzymałości konkretnych surowców budowlanych, a także uwrażliwienie studenta na kwestie estetyki architektury, co miało umożliwiać kształcenie z zakresu historii stylów artystycznych. Należy również pamiętać, że kształcenie architektów w XVIII i XIX w. skupiało się na dwóch dziedzinach: architekturze wojskowej (*Militärbaukunst*) oraz architekturze cywilnej (*Zivilbaukunst*). Zdaniem Eckharda Bolenza, choć program studiów akademii odzwierciedlał zapotrzebowanie absolutystycznego państwa na inżynierów, architektów oraz inspektorów budowlanych, akademia w latach 1713–1790 odgrywała niewielką rolę (Bolenz 1991: 110).

Próbie uczynienia z architektury osobnego fakultetu wzorem uczelni francuskich podjęła również saksońska Powszechna Akademia Sztuk Malarstwa, Rzeźby, Miedziorytnictwa oraz Architektury (*Allgemeine Kunst-Akademie der Malerei, Bildhauer-Kunst, Kupferstecher- und Baukunst*) założona w 1764 r. z inicjatywy księcia elektora Friedricha Christiana. Francuski model nauczania odznaczał się wyodrębnieniem w 1771 roku architektury jako samodzielnego fakultetu, obok malarstwa, rzeźby i miedziorytu. Studia trwały trzy lata, podczas których adepci architektury zgłębiali arytmetykę, geometrię, hydraulikę oraz sztukę budowlaną (zarówno w zakresie teoretycznym poprzez studiowanie dzieł architektury, jak i praktycznym przez szkicowanie brył budynków) (Philipp 1997: 20).

Warto dodać, że przedstawione powyżej inspiracje francuskimi modelami kształcenia należy rozpatrywać w szerszym kontekście społeczno-kulturowym, który wyrażał się m.in. w przyjmowaniu od końca XVII w. wzorców francuskich przez niemieckie koła szlacheckie i mieszczańskie (Czapliński, Korta, Galos 1990: 324). Szczególnie król Prus Fryderyk II Wielki (1740–1786) był propagatorem kultury francuskiej, a stanowisko rektorskie w berlińskiej akademii powierzył właśnie Francuzowi Pierre'owi Louisowi Moreau de Maupertuisowi (Nowakowska-Siuta 2005: 63). Kreowanie życia artystycznego poprzez inspirowanie i zakładanie akademii sztuk pięknych miało z jednej strony służyć praktycznym celom niemieckich władców: wykształceniu potrzebnej i wykwalifikowanej kadry, która sprostać miała licznym wyzwaniom artystyczno-architektonicznym; z drugiej zaś – realizować cele polityczne. Akademie powstawały w miarę umacniania władzy centralnej, dla której sztuka była obszarem administrowanym przez państwo, służącym celom propagandowym i reprezentacyjnym. Warto pamiętać, że absolutyzm wykształcony w Niemczech odegrał inną rolę niż w zachodnich państwach europejskich, albowiem nie przyczyniał się do wzmocnienia jedności

państwa (którego wówczas jeszcze nie było), a podtrzymywał czy wręcz pogłębiał partykularyzm państw niemieckich. Ponadto istotna różnica polegała na tym, iż absolutyzm niemiecki nie wspierał się na mieszczaństwie, jak w przypadku innych krajów europejskich, ale przede wszystkim na rozbudowanym aparacie urzędniczym, który tworzyli przedstawiciele zarówno szlachty, jak i mieszczaństwa. Uwaga ta jest o tyle istotna dla badanego przeze mnie problemu, że wykształceni w XVIII–XIX w. architekci byli przeważnie urzędnikami państwowymi.

Wraz z industrializacją i postępowaniem technologicznym dotychczasowy model kształcenia architektów na uczelniach artystycznych ujawniał coraz więcej niedoskonałości. Rozwój budownictwa wywołany przez nowe gałęzie przemysłu i nauki stawiał przed ówczesnymi architektami nowe wyzwania. Obok żelaza i szkła pojawił się na wielką skalę pod koniec XIX w. trzeci materiał – beton. Rozpowszechnianie się tego materiału pozostawało w ścisłym związku z wynalazkiem cementu portlandzkiego opatentowanym w 1824 r. przez Josepha Aspdina, z eksperymentami F. Coigneta, J.L. Lambota, J. Moniera, T. Hyatta, E. Mörscha czy F. Hennebique’a, które doprowadziły w końcu do konstrukcji żelbetowych. Warto podkreślić, że przełom w budownictwie nastąpił w większym stopniu z inicjatywy inżynierów i wynalazców niż architektów (Kotula, Krakowski 1967: 16, 19).

Bauakademie

Wraz z upływem czasu coraz wyraźniej zarysowywała się ogólnoeuropejska tendencja do zatracania interdyscyplinarnego charakteru uczelni artystycznych i przekształcania tych placówek w akademie malarstwa. Odpowiedź na edukacyjne braki stanowić miały prywatne szkoły oferujące kursy uzupełniające z zakresu budownictwa, o czym świadczy m.in. utworzony w 1793 r. przez Davida Gilly’ego w Berlinie Zakład Naukowy Adeptów Budownictwa Naziemnego oraz Wodnego (*Lehranstalt zum Unterricht junger Leute in der Land- und Wasserbaukunst*). Wśród najważniejszych reformatorów studiów architektonicznych należy wymienić Johanna Alberta Eytelweina, Friedricha Becherera oraz wspomnianego Davida Gilly’ego, których krytyka modelu kształcenia przyczyniła się do utworzenia w 1799 r. z inicjatywy Fryderyka III Akademii Budownictwa (*Bauakademie*). Uczelnia ta zasługuje na szerszy komentarz (Philipp 2012: 122–123).

Początkowo funkcjonowała jedynie jako Wydział Architektury berlińskiej Akademii Sztuk (*Akademie der Künste*), w 1824 r. stała się od-

rębną i samodzielną wyższą instytucją edukacyjną, w 1879 r. połączoną z Królewską Akademią Rzemiosła (*Königliche Gewerbeakademie*) w Królewską Wyższą Szkołę Techniczną Charlottenburg (*Königliche Technische Hochschule Charlottenburg*). Jak podkreśla Erich Konter, utworzenie Akademii Budownictwa w istotny sposób wpłynęło na rozwój uczelni technicznych nie tylko w Prusach, ale i w pozostałych regionach Niemiec (Konter 1982: 286). *Bauakademie* została pomyślana jako instytucja kształcenia dla wyższych urzędników państwowych zajmujących się sprawami architektury i budownictwa Prus. Aby móc uczęszczać do *Bauakademie*, należało mieć ukończone 15 lat, wykazywać się dobrą znajomością ortografii, czytelnym pismem, umiejętnością rachowania, a także mieć opanowane podstawy łaciny i języka francuskiego. Po ukończonych studiach dających uprawnienia do objęcia stanowiska geodety (*Feldmesser*), zajmującego się pomiarami gruntów i sporządzaniem planów, istniała możliwość podjęcia dalszych dwupółletnich studiów przygotowujących do stanowiska architekta. Program studiów zakładał recepcję architektury w jej technicznym, a także rzemieślniczym ujęciu, odchodząc od dotychczas przyjmowanego modelu nauczania architektury w ujęciu sztuk plastycznych (Bollé 2009: 460–461).

Z przytoczonych faktów można wyciągnąć wniosek, że działania podejmowane w *Bauakademie* były pierwszą próbą na niemieckojęzycznym obszarze językowym rozdzielenia dyscyplin inżynierskich i artystycznych. Jak podkreśla Dieter Dolgner, *Bauakademie* była jedyną instytucją kształcąca obok siebie architektów i inżynierów. Dzięki temu państwo pruskie miało wszechstronnie wykształconych i wysoko wykwalifikowanych przedstawicieli tych dwóch profesji, zasilających liczenie administrację państwową (Dolgner 2012: 140).

Uczelnie techniczne

Warto jeszcze wyjaśnić krótko genezę uczelni technicznych. Przybierający na sile od schyłku XVIII w. postęp naukowo-techniczny stawał nowe wyzwania przed wieloma dyscyplinami akademickimi, szczególnie związanymi z budownictwem. Rozwój manufaktur obnażył również nieprzydatność dotychczasowego szkolnictwa cechowego czy wąskobranżowego, a coraz większa ingrediencja wiedzy technicznej z osiągnięciami nauk ścisłych wymagała tworzenia nowych form oświaty technicznej. Pograżone w scholastycznym systemie wiedzy uniwersytety długo wzbierały się przed nowymi, opartymi na empiryzmie naukami. Wprowadzały, i to z niechęcią, jedynie wykłady, z czasem dopiero

zaczęto powoływać techniczne katedry na wydziałach filozoficznych. Historia szkolnictwa technicznego w Europie Środkowej sięga czasów Józefa I Habsburga, który w 1707 r. powołał w Pradze Szkołę Inżynierii Budowlanej (*Bauingenieurschule*), będącą pierwszą w tym rejonie instytucją oświatową o profilu *stricte* technicznym. Szkoły o charakterze ogólnotechnicznym, jak wspomniana wcześniej praska placówka, pozostawały jednak w XVIII w. w cieniu licznie powstających specjalistycznych akademii górniczych, kształcących fachowe kadry dla przemysłu wydobywczego (Burak, Dackiewicz, Pregiel 2010: 23).

Rozwój kierunków technicznych nastąpił wobec powyższego nie na uniwersytetach, ale dzięki przeobrażeniom uczelni wojskowych i cywilnych. Najpełniej i najkonsekwentniej szkoły wojskowe rozbudowywała Francja – od szkoły artyleryjskiej w La Fere (1682), poprzez kolejne, powstałe w XVIII w., szkoły inżynierii wojskowej, kartografów wojskowych, marynarki, budowy okrętów, przemysłu amunicyjnego, kawalerii, piechoty czy sztabu generalnego. Analogicznie do szkół wojskowych powstawały tego typu ośrodki cywilne, również jednokierunkowe, m.in. budowy dróg i mostów, górnicze oraz kilkuwydziałowa centralna szkoła sztuk pięknych i rękodzieł z oddziałami: mechanicznym, chemicznym, górniczym i budownictwa. Zarówno szkoły cywilne, jak i wojskowe reprezentowały jednak wciąż typ zawodowych szkół technicznych, choć już na nieco wyższym poziomie. Przykład Francji wywarł wpływ na takie europejskie uczelnie cywilne, jak np. akademie górnicze we Freibergu w Saksonii (1765), w Petersburgu w Rosji (1775) czy w Schemnitz w Austrii (1770).

Powstanie w Niemczech z inicjatywy działaczy ruchu pietystycznego szkół realnych, umożliwiających zdobycie przez ubogą młodzież szerszej wiedzy na poziomie średnim z zakresu nauk matematyczno-przyrodniczych oraz technicznych czy rękodzielniczych kosztem ograniczenia nauk humanistycznych (skoro młodzież ta i tak nie wybierała się na uniwersytety), stwarzało dla niej lepsze szanse na ówczesnym rynku pracy. W 1706 r. powstała w Halle Mechaniczna i Matematyczna Szkoła Realna, w 1745 r. w Brunszwiku Collegium Carolinum, a w 1747 r. w Berlinie Ekonomiczno-Matematyczna Szkoła Realna. Powstające w Europie politechniki przyjęły koncepcję wielokierunkowości studiów, bazując na naukach matematyczno-przyrodniczych. Z czasem zaczęto odchodzić od programu ogólnotechnicznego z węższymi specjalizacjami w trakcie studiów ku kształceniu na wzór uniwersytecki, w formie osobnych fakultetów. Inicjatorem podziału uczelni na fakultety był m.in. Austriak Ferdynand Redtenbacher, dyrektor politechniki w Karlsruhe.

Wprowadzenie nauk technicznych do świata uniwersyteckiego narzuciło konieczność dostosowania ich do organizacyjnych ram tych uczelni, co zaowocowało wkrótce wprowadzeniem doktoratów i habilitacji z nauk technicznych. Z biegiem czasu na politechnikach oraz zbliżonych do nich pod tym względem uczelniach technicznych zaczęto zabiegać o zrównanie ich pod tym względem z uniwersytetami (Konter 1982: 301). Rozpowszechniająca się nazwa „uniwersytet techniczny” w wielu europejskich krajach bierze się właśnie z tych tendencji.

W kolejnych latach w najważniejszych miastach niemieckich otwarto politechniki: w Karlsruhe (1825), Monachium (1827), Dreźnie (1828), Stuttgarcie (1829), Hanowerze (1831), Brunzswiku (1835), Darmstadt (1836) i Aachen (1870) (Ricken 1894: 139–140). Wkrótce po zjednoczeniu Niemiec zostały one przemianowane na *Technische Hochschulen*, a do wzrostu ich znaczenia przyczynił się rozrost biurokracji państwowej, a co za tym idzie, zapotrzebowanie na urzędników odpowiedzialnych za kwestie budownictwa. Wydany przez cesarza Wilhelma II 19 października 1899 r. akt promocyjny zezwalający na nadawanie stopni doktorskich w dziedzinach technicznych stanowił przełom w kwestii uznania wyższych szkół technicznych za uczelnie o charakterze uniwersyteckim. W 1879 r. powołano Królewską Wyższą Szkołę Techniczną w Charlottenburg pod Berlinem (*Königliche Technische Hochschule*), a w 1904 r. Królewską Wyższą Szkołę Techniczną w Gdańsku (*Königliche Technische Hochschule zu Danzig*). W rezultacie do 1910 r. na terenie II Rzeszy funkcjonowało dziesięć wyższych szkół technicznych (Burak, Dackiewicz, Pregiel 2010: 24, 57). Warto również dodać, że inteligencja techniczna nie cieszyła się takim prestiżem społecznym jak humanistyczna, chyba że inżynier ukończył również wcześniej humanistyczne gimnazjum (Krasuski 1969: 105–106).

Wkraczając w XX wiek, akademie sztuk pięknych stawały przed nowymi wyzwaniem: sztuki stosowanej. Beate Störkuhl i Jerzy Ilkosz wskazują na dyrektora *Kunsthalle* w Hamburgu Alfreda Lichtwarka jako najbardziej znaczącego protagonistę reformowania niemieckich szkół artystycznych według angielskiego wzoru, wywodzącego się z ruchu *Arts and Crafts*. Nie bez znaczenia jest fakt, iż dyrektorami uczelni artystycznych zostali wówczas architekci eksperymentujący w syntezach sztuki z przemysłem i architekturą: Hans Poelzig w 1903 r. został kierownikiem Państwowej Akademii Sztuki i Rzemiosła Artystycznego we Wrocławiu (*Staatliche Akademie für Kunst und Kunstgewerbe*), Bruno Paul dyrektorem Zjednoczonych Szkół Państwowych Sztuk Wolnych i Stosowanych w Berlinie (*Vereinigten Staatsschulen für freie und angewandte Kunst*), a Peter Behrens Szkoły

Rzemiosł Artystycznych w Düsseldorfie (*Kunstgewerbeschule Düsseldorf*) (Störtkuhl, Ilkosz 2005: 70).

Bauhaus

Charakteryzując instytucje kształcące architektów, nie należy zapominać o *Bauhausie*, który do dzisiaj pozostaje symbolem nowoczesnego podejścia nie tylko do architektury i wzornictwa, ale także do dydaktyki. Uczelnia została utworzona w Weimarze przez Waltera Gropiusa w 1919 r. w wyniku połączenia Akademii Sztuk Pięknych (*Sächsische Hochschule für bildende Kunst*) i Szkoły Rzemiosła Artystycznego (*Sächsische Kunstgewerbeschule*). Stanowiła ona uwieńczenie wszystkich wysiłków reformatorskich XIX i początku XX w. mających na celu pogodzenie wartości artystycznych z produkcją przemysłową. W czasie swego kilkunastoletniego istnienia wykształciła jedynie 500 absolwentów. Ta wyjątkowa w swoim profilu uczelnia odpowiadała na niepewności związane z uprzemysłowieniem produkcji mebli i dekoracji od końca XIX w. Mówiąc jednak o pierwszej reakcji na skutki dziewiętnastowiecznej industrializacji, prowadzącej do upadku wzornictwa i jakości wyrobów przedmiotów użytkowych, należy wskazać na brytyjski ruch *Arts and Crafts* (1850–1914) propagujący tradycyjną produkcję rzemieślniczą i rękodzielnictwo. Przeniesienie wytwórczości z fabryk do drobnych zakładów rzemieślniczych miało stanowić rozwiązanie problemów społecznych i polepszyć sytuację materialną biedoty. Ze względu jednak na wysokie koszty wytwarzania tego typu produktów rękodzielnictwa były one dostępne tylko dla wąskiej grupy społeczeństwa. Pionierzy *Bauhausu* uważali, iż można zreformować społeczeństwo i wpłynąć na polepszenie egzystencji ludzi poprzez udostępnienie im dobrze zaprojektowanych i wykończonych, a przede wszystkim tanich produktów codziennego użytku, których produkowanie było obowiązkiem moralnym zarówno projektantów, jak i fabrykantów. Choć zamiarem *Bauhausu* była produkcja przemysłowa, w rzeczywistości jednak wszystko wytwarzano ręcznie (Bhaskaran 2013: 24–25, 51, 117).

Zdaniem Przemysława Trzeciaka *Bauhausu* była pierwszą na świecie szkołą kształcąca specjalistów w dziedzinie wzornictwa przemysłowego. Zakładała odnowę wszystkich rodzajów twórczości rzemieślniczej i artystycznej pod egidą architektury jako matki wszystkich sztuk (Trzeciak 1974: 144–145). Zrewolucjonizowała również tradycyjne podejście do kształcenia architektów, które – co starałam się przedstawić wcześniej

– nastawione było dotychczas na rozwijanie talentu wybitnych jednostek, zdolnych do tworzenia indywidualnych realizacji. *Bauhaus* kształcił zespół twórców, których działania miały służyć rozwojowi masowego i nowoczesnego budownictwa oraz wspierać kształtowanie demokratycznych społeczeństw. *Bauhausowi* przyświecała idea, iż wszyscy rzemieślnicy są artystami, a wszyscy artyści powinni być dobrymi rzemieślnikami. Sentencja ta sprowadzała się do metody nauczania, która zakładała kształcenie wszystkich artystów za pomocą jednakowego kursu. Gropius pragnął, aby studenci pracowali na wzór średniowiecznych cechów rzemieślniczych, w których każdy ze współtwórców danego dzieła, przy zachowaniu swojej indywidualności, wносił wkład w tworzenie całości (Bauer 2003: 57).

Celem kształcenia w *Bauhausie* było stworzenie nowoczesnej, funkcjonalnej architektury integralnie związanej z innymi dziedzinami sztuk poprzez dążenie do jedności estetycznej i technicznej dzieła. Program uczelni odwoływał się do nauczania praktycznego oraz teoretycznego. Lekcje praktyczne polegały na poznawaniu materiałów oraz mechanizmów produkcji, natomiast nauczanie form odbywało się w trzech działach: obserwacji (studium natury, analiza materiałów), przedstawienia (geometria, teoria konstrukcji, rysunek projektowy i modelowanie), kompozycji (teoria przestrzeni, koloru i kompozycji). Student musiał ukończyć trzy kursy. W trakcie pierwszego półrocznego kursu wstępnego (*Vorkurs*) studenci uczyli się podstawowych założeń projektowania i teorii koloru, a jego celem było uwolnienie ucznia od dotychczas przyswojonej szablonowej wiedzy (Bhaskaran 2013: 116). Po zaliczeniu tego kursu student przystępował do jednego z warsztatów, w którym nauka trwała trzy lata, kończyła się egzaminem, a jej zwieńczeniem było otrzymanie dyplomu czeladnika. Co najważniejsze, tylko czeladnik mający oficjalny dyplom mógł zostać przyjęty na końcowy kurs architektoniczny (Naylor 1977: 44).

Bauhaus był również czołowym centrum intelektualnym i źródłem inspiracji dla całego ruchu młodej architektury, który rozprzestrzenił się wówczas w Europie Środkowej. W literaturze przedmiotu często określany jest jako pierwsza ofiara narodowosocjalistycznej polityki kulturalnej. Uczelnia trzykrotnie zmieniała swoją siedzibę (Weimar, Dessau Berlin), a po wygranych przez NSDAP wyborach do Reichstagu w 1933 r. w rok później została jako „żydowsko-bolszewicki instytut” rozwiązana. Pewną próbę jej kontynuacji podjął László Moholy-Nagy w 1937 r. w Chicago.

Epilog

Podsumowując ewolucję kształcenia architektów w krajach niemieckich, należy stwierdzić, że krótko przed wybuchem II wojny światowej najważniejszymi instytucjami kształcącymi architektów były politechniki, które do końca XIX w. współtworzyły krajobraz wielu niemieckich miast akademickich. Choć akademie sztuk pięknych jako ośrodki kształcenia architektów nadal istniały, to były marginalizowane i cieszyły się zdecydowanie mniejszą popularnością i prestiżem niż uczelnie techniczne. Tendencje te odzwierciedlały się w statystykach wykazujących, że akademie te kształciły zawsze niewielki procent wszystkich absolwentów studiów architektonicznych (Wiesand, Fohrbeck 1984: 62). Ostateczne uniezależnienie studiów architektonicznych od administracji państwowej nastąpiło na przełomie wieków poprzez wprowadzenie dyplomów ukończenia studiów jako równoważnych z obowiązkowymi do tej pory egzaminami państwowymi warunkującymi możliwość wykonywania zawodu (choć w służbie cywilnej wymagano dodatkowego kształcenia).

W przedstawionym powyżej zarysie ewolucji kształcenia architektów starałam się wykazać, że był i wciąż jest to zawód szczególny, łączący w sobie profesję artysty, rzemieślnika, inżyniera, a nierzadko, szczególnie od XIX w., socjologa oraz psychologa. XIX wiek rozpoczął trwającą do dziś epokę nowoczesnej architektury i przyniósł dzisiejszą recepcję zawodu architekta. Zadaniem architekta było nadanie budynkom kształtów odzwierciedlających potrzeby ówczesnych ludzi, a szczegółowe kwestie techniczne związane z opracowaniem nowych materiałów budowlanych, takich jak stal, żelazo, szkło i beton, pozostawiono inżynierom. Architekt pozostał zatem artystą, wizjonerem, w mniejszym stopniu oczekiwano od niego bycia konstruktorem. W minionym, naznaczonym totalitaryzmami wieku odgrywał on również rolę demiurga kreującego rzeczywistość społeczną i kształtującego zachowania ludzi za pomocą odpowiedniego ukształtowania przestrzeni.

Literatura

- Amt S., 2009, *Von Vitruv bis zur Moderne – Die Entwicklung des Architektenberufes [w:] Entwerfen. Architekturausbildung in Europa von Vitruv bis Mitte des 20. Jahrhunderts. Geschichte. Theorie. Praxis*, red. R. Johannes, Hamburg.
- Bartnicka K., 1971, *Polskie szkolnictwo artystyczne na przełomie XVIII i XIX wieku. 1764–1831*, Wrocław.
- Bauer C.I., 2003, *Architekturstudentinnen in der Weimarer Republik. Bauhaus und Tessenow Schülerinnen*, Kassel.

- Bhaskaran L., 2013, *Design XX wieku. Główne nurty i style we współczesnym designie*, Warszawa.
- Bolenz E., 1991, *Vom Baubeamte zum freiberuflichen Architekten. Technische Berufe im Bauwesen. Preussen/Deutschland 1799–1931*, Frankfurt am Main.
- Bollé M., 2009, *Akademien und Kunstschulen im deutschsprachigen Raum [w:] Entwerfen. Architekturausbildung in Europa von Vitruv bis Mitte des 20. Jahrhunderts. Geschichte. Theorie. Praxis*, red. R. Johannes, Hamburg.
- Burak M., Dackiewicz K., Pregiel P., 2010, *Wrocławskie uczelnie techniczne 1910–2010*, Wrocław.
- Czapliński W., Korta W., Galos A., 1990, *Historia Niemiec*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Dolgnier D., 2012, *Der Architekt in Deutschland zwischen Historismus und Jugendstil [w:] Der Architekt. Geschichte und Gegenwart eines Berufsstandes*, red. W. Nerdinger, Bd. 1, München.
- Kieling U., 1988, *Berliner Privatarchitekten und Eisenbahnbaumeister im 19. Jahrhundert*, Berlin.
- Konter E., 1982, *Architekturausbildung im Deutschen Reich [w:] Kunstpolitik und Kunstförderung im Kaiserreich: Kunst im Wandel der Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, red. E. Mai, Berlin.
- Kostofa S., 1986, *The Architect. Chapters in the History of Profession*, Berkeley – Los Angeles – London.
- Kotula A., Krakowski P., 1967, *Architektura współczesna. Zarys rozwoju*, Kraków.
- Krasuski J., 1969, *Historia Rzeszy Niemieckiej 1871–1945*, Poznań.
- Mai E., 2012, *Kunstakademien und Architekturausbildung [w:] Der Architekt. Geschichte und Gegenwart eines Berufsstandes*, red. W. Nerdinger, Bd. 2, München.
- Naylor G., 1977, *Bauhaus*, Warszawa.
- Nowakowska-Siuta R., 2005, *Uniwersytet w systemie szkolnictwa wyższego Niemiec na europejskim tle porównawczym*, Warszawa.
- Philipp K.J., 1997, *Um 1800. Architekturtheorie und Architekturkritik in Deutschland zwischen 1790 und 1810*, Stuttgart.
- Philipp K.J., 2012, *Der professionelle Architekt im späten 18. und frühen 19. Jahrhundert in Deutschland [w:] Der Architekt. Geschichte und Gegenwart eines Berufsstandes*, red. W. Nerdinger, Bd. 1, München 2012.
- Ricken H., 1994, *Der Ingenieur. Geschichte eines Berufes*, Berlin.
- Schnier J., 2009, *Entwurfstile und Unterrichtsziele von Vitruv bis zum Bauhaus [w:] Entwerfen. Architekturausbildung in Europa von Vitruv bis Mitte des 20. Jahrhunderts. Geschichte. Theorie. Praxis*, red. R. Johannes, Hamburg.
- Serdyńska J., 2015, *Kształcenie architektów na Górnym Śląsku na tle ewolucji koncepcji edukacji architektonicznej*, Gliwice.
- Störtkuhl B., Ilkosz J., 2005, *Architektura na wrocławskiej Akademii Sztuk Pięknych 1900–1932 [w:] Schola Architecturae. Budynki szkół architektury*, Wrocław 2005.
- Trzeciak P., 1974, *Przygody architektury w XX wieku*, Warszawa.
- Wiesand A., Fohrbeck K., Fohrbeck D., 1984, *Beruf Architekt. Eine zusammenfassende Darstellung und Interpretation der Berufswirklichkeit und Berufsgeschichte von Architekten*, Stuttgart.

The evolution of the profession and education of architects in Germany from the mid-eighteenth century to 1933

Abstract

The aim of this article is to show the range of responsibilities, professional and business titles and the evolution of the system of architectural education, functioning on the territory of selected German states, which in 1871 formed the Second German Reich. Other German-speaking countries, such as Austria or Switzerland, have been omitted, as were those Polish territories under the Prussian and Austrian partition. These issues, despite numerous German-language publications (Bolenz 1991; Schnier 2009; Mai 2012) and English publications (Kostofa 1986), pose many problems for Polish researchers, especially those researching the history of architecture of former German-speaking regions, and the lack of research is not compensated for by modest Polish publications (Serdyńska 2015). The main research questions that are posed concerned issues related to the education of architects and the conditions within their profession. The 18th century was the starting point for my reflections, when the first academic centres for the education of architects in the German-speaking area were established. The thought of the 18th century as a caesura for the architectural profession is also dictated by the effects of the Industrial Revolution, which determined the emergence of professional specialisations in construction and, in the long term, determined the modern understanding of the words architect and engineer. The year 1933 marks the endpoint of the ensuing paper, when, as a result of the takeover of power by the National Socialists, a violent and radical process of building a totalitarian society began in Germany, in which higher education and the fine arts, especially architecture, were subordinated to Nazi ideology.

Key words: Germany, architects, higher education, fine arts academies, Bauhaus.